5E MODELI VA ”3PPP METHODS” YORDAMIDA INGLIZ TILI LUG’ATINI O’RGANISH USULLARI

Akramova Shahodat Shoimovna
Kitob tumani 21-sonli maktab Ingliz tili fani metodisti

shahodat321@gmail.com
+998930711682

Annotatsiya: Ushbu maqolada ingliz tili darslarida lug‘at boyligini oshirishda "5E modeli" (Engage, Explore, Explain, Elaborate, Evaluate) va "3P metodi" (Presentation, Practice, Production) ning o‘rni va samaradorligi yoritilgan. Tadqiqotda ushbu ikki yondashuvning o‘ziga xos xususiyatlari, ularning o‘quvchilarning so‘z boyligini o‘zlashtirishdagi ta’siri hamda dars jarayonida ularni qanday qilib o‘zaro integratsiya qilish mumkinligi tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: 5E modeli, 3P metodi, lug‘at o‘rgatish, metodologiya, kognitiv yondashuv

Аннотация:В данной статье рассматривается роль и эффективность «модели 5E» (Engage, Explore, Explain, Elaborate, Evaluate) и «метода 3P» (Presentation, Practice, Production) в расширении словарного запаса на уроках английского языка. В исследовании анализируются особенности этих двух подходов, их влияние на усвоение лексики учащимися, а также способы их интеграции в учебный процесс.

Ключевые слова: модель 5E, метод 3P, обучение лексике, методология, когнитивный подход

Abstract:This article explores the role and effectiveness of the "5E Model" (Engage, Explore, Explain, Elaborate, Evaluate) and the "3P Method" (Presentation, Practice, Production) in enhancing vocabulary acquisition within English language classrooms. The study analyzes the distinct characteristics of these two approaches, their impact on students' lexical retention, and how they can be effectively integrated into the lesson cycle.

Keywords: 5E model, 3P method, vocabulary teaching, methodology, cognitive approach, English lessons

Globallashuv jarayoni jadallashgan bugungi kunda ingliz tilini o‘rganish va o‘rgatish metodikasini takomillashtirish ta’lim tizimidagi eng dolzarb masalalardan biri bo‘lib qolmoqda. Xususan, til o‘rganuvchilarning kommunikativ qobiliyatlarini shakllantirishda lug‘at boyligi (vocabulary) poydevor vazifasini o‘taydi. Biroq, an’anaviy yodlash usullari ko‘pincha so‘zlarni uzoq muddatli xotirada saqlash va ularni nutq jarayonida erkin qo‘llashda kutilgan samarani bermayapti. Shu sababli, zamonaviy pedagogikada o‘quvchining kognitiv faolligini oshiruvchi va amaliy ko‘nikmalarini rivojlantiruvchi metodlarni integratsiya qilishga alohida e’tibor qaratilmoqda.

Ushbu tadqiqot doirasida biz ingliz tili darslarining samaradorligini oshirishda ikki muhim yondashuv — 5E modeli va 3P metodining lug‘at o‘rgatishdagi imkoniyatlarini tahlil qilamiz. 5E modeli (Engage, Explore, Explain, Elaborate, Evaluate) konstruktivistik ta’lim nazariyasiga asoslangan bo‘lib, o‘quvchini darsning markaziga qo‘yadi. U yangi so‘zlarni faqat tayyor ma’lumot sifatida emas, balki izlanish va tajriba orqali o‘zlashtirishni rag‘batlantiradi. 3P metodi (Presentation, Practice, Production) esa uzoq yillardan buyon til o‘rgatishning oltin standarti hisoblanib, u so‘zlarni aniq struktura asosida taqdim etish va nutqiy amaliyot orqali mustahkamlashga xizmat qiladi. Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, bugungi kunda o‘qituvchilar oldida "Qanday qilib darsni ham ilmiy (5E), ham amaliy (3P) jihatdan muvozanatlash mumkin?" degan savol ko‘ndalang turibdi. Agar 5E modeli o‘quvchida qiziquvchanlik va chuqur

tushunishni uyg‘otsa, 3P metodi olingan bilimlarni avtomatlashgan nutq ko‘nikmasiga aylantirishga yordam beradi.

Lug‘at o‘rgatish metodologiyasini takomillashtirish masalasi uzoq yillardan buyon metodist olimlar va tilshunoslarning diqqat markazida bo‘lib kelmoqda. Ushbu tadqiqotda ko‘rib chiqilayotgan 5E modeli va 3P metodi o‘zining nazariy kelib chiqishi va amaliy qo‘llanilishi jihatidan turlicha pedagogik maktablarga tayanadi.

5E Modeli: Konstruktivistik Yondashuv

5E o‘qitish modeli dastlab Rojer Baybi (Roger Bybee) tomonidan tabiiy fanlarni o‘qitish samaradorligini oshirish maqsadida ishlab chiqilgan bo‘lsa-da, keyinchalik u til o‘rgatishda ham o‘zining ijobiy natijalarini ko‘rsatdi.

Zamonaviy tadqiqotchilar (masalan, Duran va Duran, 2004) 5E modeli o‘quvchilarda tanqidiy fikrlashni shakllantirib, yangi lug‘at birliklarini kontekst ichida "kashf qilish" imkonini berishini ta’kidlaydilar.

3P Metodi: Kommunikativ va Bihevioristik Asoslar

3P metodi (Presentation, Practice, Production) til o‘rgatishning eng klassik va keng tarqalgan modellaridan biri hisoblanadi. Uning ildizlari biheviorizmga borib taqalsa-da, u vaqt o‘tishi bilan kommunikativ til o‘qitish (CLT) talablariga moslashgan. Jeremy Harmer o‘zining "The Practice of English Language Teaching" asarida 3P modelini til o‘rgatishda "muvozanatlashgan yondashuv" sifatida tavsiflaydi. Uning fikricha, Presentation bosqichida o‘qituvchi boshqaruvchi, Production bosqichida esa fasilitator rolini o‘ynashi o‘quvchida nutqiy ishonchni shakllantiradi. Scott Thornbury kabi tilshunoslar 3P modelining "Practice" qismini lug‘atning qisqa muddatli xotiradan uzoq muddatli xotiraga o‘tishidagi asosiy ko‘prik deb hisoblashadi.

Ikki metodning integratsiyasi va qiyosiy tahlili

So‘nggi yillarda o‘tkazilgan metodik tadqiqotlar shuni ko‘rsatmoqdaki, lug‘atni o‘rgatishda faqatgina bitta modelga tayanish kutilgan natijani bermasligi mumkin. P. Nation (2001) lug‘at o‘rganishning to‘rt yo‘nalishi (Four Strands) haqida to‘xtalib, lug‘at o‘rganish ham ma’noga yo‘naltirilgan kirish (5E modelidagi Explore ga mos), ham tilga yo‘naltirilgan o‘rganish (3P dagi Presentation ga mos) jarayonlarini o‘z ichiga olishi kerakligini uqtiradi. Mahalliy va xorijiy olimlarning fikriga ko‘ra, 5E modeli o‘quvchining kognitiv (aqliy) jarayonlarini faollashtirsa, 3P metodi ushbu aqliy natijalarni amaliy ko‘nikma (fluency) darajasiga olib chiqadi.

Lug‘at o‘rgatish jarayoni quyidagi 5 ta asosiy bosqichda, 3P metodining elementlarini ichiga olgan holda tashkil etiladi:

1.1. Jalb qilish (Engage) va Taqdimot (Presentation)

Bu bosqichda darsning maqsadi o‘quvchida yangi mavzuga nisbatan qiziqish uyg‘otishdir. O‘qituvchi yangi so‘zlarni to‘g‘ridan-to‘g‘ri bermasdan, vizual vositalar (rasmlar, realiyalar) yoki qisqa videolar orqali muammoli vaziyat yaratadi. 3P bilan bog‘liqligi bu qismda so‘zlar kontekst ichida, ularning ma’nosi va talaffuziga urg‘u berilgan holda ilk bor namoyish etiladi.

1.2. Izlanish (Explore): O‘quvchilarga yangi lug‘at birliklari ishtirok etgan matnlar yoki audio materiallar beriladi. O‘quvchilar so‘zlarning ma’nosini lug‘atdan tayyor ko‘rmasdan, matn mazmunidan kelib chiqib "kashf qilishga" harakat qiladilar.

Metod: Guruhlarda ishlash, "Word mapping" yoki so‘zlar o‘rtasidagi semantik bog‘liqlikni aniqlash.

1.3. Tushuntirish (Explain): Ushbu bosqichda o‘qituvchi fasilitator sifatida namoyon bo‘ladi. O‘quvchilar o‘zlari kashf qilgan ma’nolarni tushuntirib berishadi, o‘qituvchi esa ularni ilmiy va grammatik jihatdan to‘g‘rilaydi (Clarification).

Fokus: So‘zning sinonimlari, antonimlari va gap ichida kelish tartibi (Collocations) tushuntiriladi.

1.4. Mustahkamlash (Elaborate / Practice): Bu bosqich 3P metodidagi Practice (Mashq) qismiga to‘g‘ri keladi. O‘quvchilar yangi so‘zlarni nazorat ostidagi mashqlar (controlled practice) orqali mustahkamlaydilar.

1.5. Baholash va Tatbiq etish (Evaluate / Production) Eng yuqori bosqich bo‘lib, bu yerda 3P metodining Production (Natija) qismi amalga oshiriladi. O‘quvchilar o‘rganilgan so‘zlardan foydalanib, erkin nutqiy vaziyatlarni yaratadilar.

Rolli o‘yinlar, debat yoki kichik insholar yozish. O‘qituvchi o‘quvchilarning so‘zlarni kontekstga mos va to‘g‘ri qo‘llayotganini baholaydi. Tadqiqotning metodologik asosi sifatida quyidagi usullardan foydalaniladi: Pre-test va Post-test: Tajriba guruhida darsdan oldin va keyin lug‘at boyligini tekshirish. Kuzatuv (Observation): 5E modeli asosida o‘tilgan darslarda o‘quvchilarning motivatsiyasi va darsdagi ishtirokini an’anaviy darslar bilan qiyoslash. So‘rovnoma: O‘quvchilarning yangi so‘zlarni eslab qolish darajasi bo‘yicha subyektiv fikrlarini o‘rganish. Tadqiqot natijalariga tayangan holda, ingliz tili fani o‘qituvchilari va metodistlari uchun quyidagi tavsiyalar ilgari suriladi:

O‘qituvchilarga darsning dastlabki qismida (Engage/Explore) o‘quvchiga erkinlik berish, lekin mustahkamlash qismida (Practice) 3P metodining qat’iy strukturaviy mashqlaridan foydalanish tavsiya etiladi. Bu bilimning ham chuqur, ham aniq bo‘lishini ta’minlaydi.

5E modelining Explore va Evaluate bosqichlarida zamonaviy AKT vositalaridan (masalan, Wordwall, Canva, AI chat-botlar) foydalanish lug‘at o‘rgatish samaradorligini ikki barobar oshiradi. O‘quvchilarga yangi so‘zlar ishtirokida kichik raqamli loyihalar yaratish topshirig‘ini berish maqsadga muvofiq.

Lug‘at ro‘yxatini shunchaki tarjimasi bilan berishdan voz kechish kerak. Buning o‘rniga, o‘quvchi so‘zni matndan qidirib topishi (5E) va keyin uni turli nutqiy vaziyatlarda "ishlab chiqarishi" (3P Production) lozim.

Ushbu integratsiyalashgan modelni qo‘llashda o‘quvchilarning til bilish darajasini (CEFR) hisobga olish zarur. Masalan, quyi darajadagi o‘quvchilar uchun 3P ning Presentation qismiga, yuqori darajadagilar uchun esa 5E ning Elaborate (Kengaytirish) qismiga ko‘proq vaqt ajratish tavsiya qilinadi.

5E modeli va 3P metodining sintezi zamonaviy til o‘qitish metodikasida "Inson markazlashgan" ta’limni amalga oshirishning samarali vositasidir. Bu yondashuv o‘quvchini nafaqat til o‘rganuvchi, balki tildan ijodiy foydalanuvchi shaxs sifatida shakllantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Bybee, R. W. (2006). The BSCS 5E Instructional Model: Origins, Effectiveness, and Applications. Colorado Springs, CO: BSCS. (5E modelining nazariy asosi).

2. Harmer, J. (2015). The Practice of English Language Teaching (5th ed.). Harlow: Pearson Education Limited. (3P metodi va dars tashkil qilish metodikasi).

3. Thornbury, S. (2002). How to Teach Vocabulary. Harlow: Longman. (Lug‘at o‘rgatishning samarali usullari).

4. Nation, I. S. P. (2013). Learning Vocabulary in Another Language. Cambridge: Cambridge University Press. (Leksik ko‘nikmalarni shakllantirish bo‘yicha fundamental asar).

5. Duran, D., & Duran, E. (2004). The 5E Instructional Model: A Learning Cycle Approach for Inquiry-Based Science Teaching. Science Activities: Classroom Projects and Curriculum Ideas. (5E modelining amaliy qo‘llanilishi).